

DOI 10.11603/m.2414-5998.2023.4.14121
УДК 378.046-021.68:616.31(477)

І. П. Мазур^{1, 2}

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9075-5041>
Scopus Author ID 57218599968

Н. В. Гасюк³

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6798-9090>
Researcher ID Q-6326-2016
Scopus Author ID 57192919609

В. Б. Радчук³

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9019-6008>
ResearcherID Q-6011-2016
Scopus Author ID 57196066639

¹Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика

²ГО «Асоціація стоматологів України»

³Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТОМАТОЛОГІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

I. P. Mazur^{1, 2}, N. V. Hasiuk³, V. B. Radchuk³

¹Shupyk National Healthcare University of Ukraine

²PO "Ukrainian Dental Association"

³I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

DISCUSSION ISSUES OF OPTIMIZATION OF THE SYSTEM OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF DENTISTS OF UKRAINE IN TODAY'S CONDITIONS

Анотація. Метою проведеного дослідження є моніторинг підходів до безперервного професійного розвитку стоматологів задля формування та вдосконалення навичок професійної компетентності, виходячи із пріоритетності форм та форматів реалізації. У дослідженні взяли участь 2216 респондентів різних вікових груп, які заповнювали анкету-опитувальник під час науково-практичних заходів та конференцій фахових шкіл для стоматологів в онлайн-режимі у березні 2023 р. Респондентами виступали лікарі-стоматологи всіх спеціальностей, представники різних областей України. Опитування лікарів-стоматологів та аналіз результатів дослідження проводилися під керівництвом розробників анкету-опитувальника NGO "Ukrainian Dental Association", що включала як соціально-демографічні питання, так і питання щодо визначення та об'єктивізації форм, форматів, способів реалізації безперервного професійного розвитку та бачення підходів до набуття нових наукових знань та навичок; групи компаній "MedExpert" та Української рейтингової агенції. Найбільш оптимальною формою реалізації системи безперервного професійного розвитку стоматологів в Україні в сучасних умовах є дистанційна форма фахових семінарів у режимі реального часу. Більшість стоматологів із метою підвищення рівня власних професійних знань відвідує лекції, семінари та науково-практичні заходи. Тематика фахових семінарів за запитами стоматологічної спільноти включає коло інтересів ендодонтії, сучасних реставраційних матеріалів, пародонтології, міждисциплінарної інтеграції, захворювань слизової оболонки порожнини рота, патології скронево-нижньощелепового суглоба та профілактичної стоматології. При викладенні професійного матеріалу доцільно орієнтуватися на насичення лекторських презентацій клінічними випадками, схемами лікування, діагностичними алгоритмами. При ознайомленні із науковою періодикою більшість лікарів віддає перевагу опрацюванню наукових публікацій на сайтах журналів. Визначені шляхом опитування форми і формати реалізації системи безперервного професійного розвитку, які з позиції пріоритету для стоматологів України передбачають ефективні навчальні-науково-практичні заходи за актуальною тематикою із наведенням відповідного доказового контенту для клінічної практики стоматолога.

Ключові слова: безперервний професійний розвиток; стоматологія; самоосвіта; статистика.

© І. П. Мазур, Н. В. Гасюк, В. Б. Радчук

Abstract. The purpose of the conducted research is to monitor approaches to continuous professional development of dentists for the formation and improvement of professional competence skills, based on the priority of forms and formats of implementation. 2216 respondents of various age groups participated in the study, filling out a questionnaire during scientific and practical events and conferences of professional schools for dentists in online mode in March 2023. Respondents were dentists of all specialties, representatives of various regions of Ukraine. The survey of dentists and the analysis of the research results were conducted under the guidance of the developers of the questionnaire-questionnaire of the NGO "Ukrainian Dental Association", which included both socio-demographic questions and questions on the definition and objectification of forms, formats, ways of implementing continuous professional development and vision approaches to acquiring new scientific knowledge and skills; group of companies "MedExpert" and the Ukrainian rating agency. The most optimal form of implementation of the system of continuous professional development of dentists in Ukraine in modern conditions is the remote form of professional seminars in real time. Most dentists attend lectures, seminars and scientific and practical events in order to improve their own professional knowledge. Subjects of professional seminars at the request of the dental community include the range of interests of endodontics, modern restorative materials, periodontology, interdisciplinary integration, diseases of the oral mucosa, pathology of the temporomandibular joint and preventive dentistry. When teaching professional material, it is advisable to focus on the saturation of lecturer presentations with clinical cases, treatment schemes, and diagnostic algorithms. When familiarizing with scientific periodicals, most doctors prefer to study scientific publications on journal websites. The forms and formats of the implementation of the system of continuous professional development, which are priority for dentists of Ukraine, provide for effective educational-scientific-practical activities on current topics with appropriate evidentiary content for the clinical practice of dentists.

Key words: continuous professional development; dentistry; self-education; statistics.

Вступ. Безперервний професійний розвиток (БПР) лікаря – це процес навчання, який триває протягом усієї професійної діяльності, від медичної школи до логічного завершення трудового шляху, і передбачає постійне оновлення знань та вдосконалення вмінь [1, 14]. Перший офіційно задокументований курс безперервної медичної освіти у світі бере свій початок із 40-х рр. ХХ сторіччя, однак лише у 60-х рр. дану форму підготовки лікарів почали декларувати із позиції номенклатурної погодженості. У даному документі розглядався передовий досвід ефективного БПР у різних країнах світу, актуальність, доцільність, керівні засади та принципи, а також управління програмою та можливі складнощі на даному шляху [11].

Концепція освіти лікаря в цілому передбачає можливості розширення медичних знань, навичок і вмінь. БПР при цьому включає та перевершує цю концепцію, визнаючи і додаючи широкий спектр компетенцій, необхідних для надання високоякісної медичної допомоги, включаючи медичні, управлінські, етичні, соціальні навички та особисті якості [15, 18].

БПР вимагає професійних навичок, які виходять за межі медичних знань, таких як: управління, освіта та навчання, інформаційні технології, аудит, комунікація та формування команди. Ґрунтуючись на добре розвинених традиціях навчання протягом усього життя в медичній професії, безперервна освіта інтегрує етичну відповідальність кожного лікаря та підвищує задоволеність роботою [7].

Існують досить великі відмінності у формах реалізації БПР лікарів у різних країнах світу. Проте, незалежно від того, чи є це юридичним зобов'язанням, чи нерегульованою добровільною можливістю, усі лікарі повинні проходити певну форму професій-

ного розвитку, а грамотна координація та гармонізація управління формою БПР сприятимуть кращій ефективності процесу та подоланню перешкод, які можливі на шляху її реалізації [20].

Пріоритетність БПР обумовлює можливості для лікарів продовжувати якісне професійне життя в умовах зростання мобільності як пацієнтів, так і медичних працівників, дає можливість швидкого поширення нових знань, нових технологій і техніки, забезпечує високі очікування суспільства від професії лікаря, робить більш екологічним складне робоче середовище охорони здоров'я, де лікарям постійно доводиться розвивати та оволодівати міждисциплінарною командною роботою серед однолітків, суміжного медичного персоналу, роботодавців, органів системи охорони здоров'я.

Незважаючи на досить значні переваги, для якісної реалізації даної форми професійного самовдосконалення доцільно подолати ряд перешкод, серед яких перевантаженість лікаря роботою та менше часу на навчання, недостатнє фінансування, дискусійні питання комерційного спонсорства, недосконалість самої системи, відсутність чіткого визначення відповідальних сторін та їхніх конкретних ролей у розвитку даного питання, відсутність критеріїв оцінки ефективності діяльності БПР для визначення економічної, медичної та соціальної ефективності, координація діяльності всіх зацікавлених сторін, презентація розвитку лікаря суспільству [3, 4].

Беручи до уваги вищезазначені пріоритети та складнощі в системі професійного розвитку, очевидно, що дана система в Україні потребує детального аналізу та всебічного динамічного моніторингу, щоб стати систематичним процесом, який викликає довіру та прозорість у суспільства [6].

Мета дослідження – моніторинг підходів до БПР стоматологів задля формування і вдосконалення навичок професійної компетентності, виходячи із пріоритетності форм та форматів реалізації.

Методи дослідження. Дослідження схвалені комісією з питань біомедичної етики ТНМУ імені І. Я. Горбачевського МОЗ України (протокол № 73 від 3 квітня 2023 р.) та проведені згідно з письмовою згодою учасників і відповідно до принципів біоетики, викладених у Гельсінській декларації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людей» та Загальній декларації про біоетику та права людини (ЮНЕСКО) [15].

Дані, отримані в дослідженні, обробляли за допомогою ліцензійної програми StatSoft Inc., серійний номер AGAR909E415822FA.

У дослідженні взяли участь 2216 респондентів різних вікових груп, які заповнювали анкету-опитувальник під час науково-практичних заходів та конференцій фахових шкіл для стоматологів в онлайн-режимі у березні 2023 р. Анкета-опитувальник була підготовлена NGO “Ukrainian Dental Association” та включала як соціально-демографічні питання, так і питання щодо визначення та об’єктивізації форм, форматів, способів реалізації БПР і бачення підходів до набуття нових наукових знань та навичок.

Респондентами виступали лікарі-стоматологи всіх спеціальностей, представники різних областей України (табл. 1).

Опитування лікарів-стоматологів та аналіз результатів дослідження проводилися під керівництвом NGO “Ukrainian Dental Association”, групи компаній “MedExpert” та Української рейтингової агенції.

Розподіл опитаних за спеціалізацією був представлений таким чином: 912 осіб (41,16 %) мали спеціалізацію «Стоматологія», 241 особа (10,88 %) – «Дитяча стоматологія», 855 осіб (38,58 %) – «Терапевтична стоматологія», 313 осіб (14,12 %) – «Ортопедична стоматологія», 94 особи (4,24 %) – «Ортодонтія», 239 осіб (10,79 %) – «Хірургічна стоматологія», 13 осіб (0,59 %) – «Пародонтологія» та 24 особи (1,08 %) – іншу спеціалізацію (рис. 1).

Застосовано аналітичний метод дослідження та структурно-логічний аналіз.

Результати дослідження. Беручи до уваги досить складне сьогодення для лікарів України і стоматологів зокрема, обумовлене повномасштабною російською агресією, актуальним є питання форми заходів БПР. За результатами опитування, для реалізації безперервного розвитку лікаря-стоматолога актуальним питанням є форма здобуття знань. Ви-

Таблиця 1. Характеристика соціально-регіональних параметрів респондентів

№ з/п	Регіон проживання опитуваних	Кількість респондентів
1	м. Київ, Київська обл.	731
2	Львівська обл.	210
3	Вінницька обл.	138
4	Дніпропетровська обл.	133
5	Житомирська обл.	111
6	Хмельницька обл.	99
7	Рівненська обл.	86
8	Полтавська обл.	85
9	Одеська обл.	82
10	Івано-Франківська обл.	66
11	Черкаська обл.	61
12	Тернопільська обл.	55
13	Харківська обл.	53
14	Запорізька обл.	43
15	Миколаївська обл.	43
16	Волинська обл.	39
17	Чернігівська обл.	39
18	Сумська обл.	32
19	Закарпатська обл.	31
20	Чернівецька обл.	25
21	Херсонська обл.	20
22	Кіровоградська обл.	19
23	Донецька обл.	11
24	Луганська обл.	4
25	Загальна кількість респондентів	2216

ходячи із цього, близько 80,96 % опитаних, а це 1794 особи, віддають перевагу онлайн-формі навчання в режимі реального часу та дистанційній формі – 963 особи (43,46 %), лише 394 особи (17,78 %) є прихильниками аудиторної форми отримання знань для професійного розвитку. Стосовно кількісної складової учасників, то для професійного зростання актуальною є робота в малих групах до 20 осіб, це у своїх відповідях зазначили 703 респонденти (31,72 %) (рис. 2).

Досить важливими є формати освітніх заходів, які відвідували лікарі-стоматологи для підвищення своєї фахової підготовки. Майже дві третини опитаних лікарів в якості формату БПР віддають перевагу відвідуванню тематичних освітніх семінарів у режимі реального часу – це 1492 особи (67,33 %).

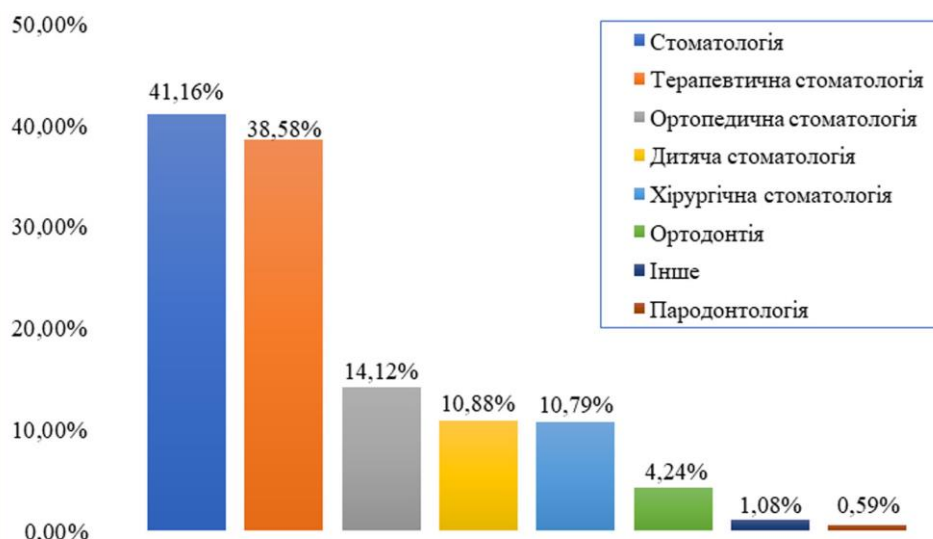

Рис. 1. Фахова характеристика та загальна кількість учасників, які взяли участь у дослідженні.

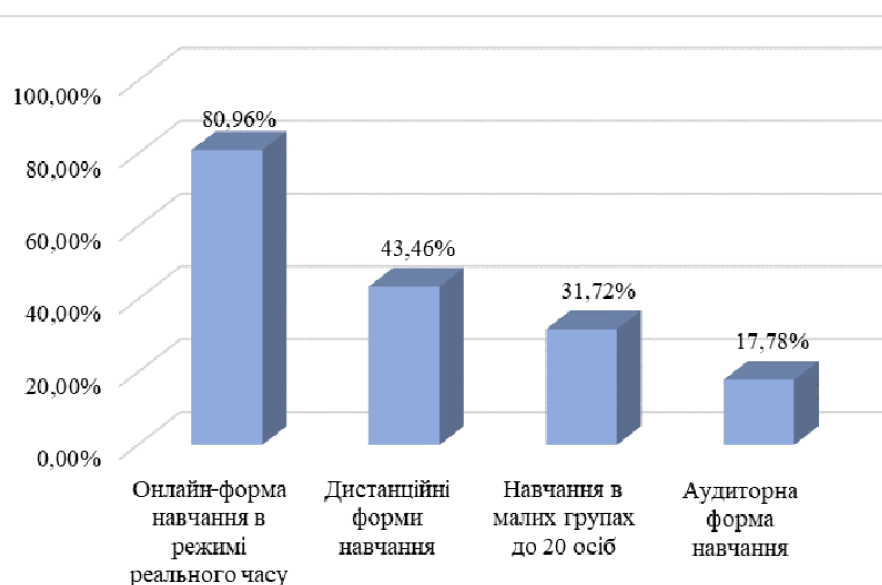

Рис. 2. Характеристика пріоритетності форм навчання.

Велика кількість респондентів бачить оптимальними формати з'їздів, симпозіумів та конференцій – це 1007 чоловік (45,44 %) та навчальних тренінгів і майстер-класів – 1000 осіб (45,44 %), які передбачають аудиторну форму роботи.

В якості оптимального формату БПР 692 опитані (31,23 %) вважають цикл тематичного вдосконалення на факультетах підвищення кваліфікації. Найбільш прийнятною формою для 314 опитаних (14,17 %) є стажування у клініках України та для 300 осіб (13,54 %) – за кордоном (рис. 3).

Беручи до уваги той факт, що більшість лікарів в якості оптимального формату БПР віддали перевагу відвідуванню тематичних освітніх семінарів у режимі реального часу, важливим як для лікарів, так

і провайдерів та лекторів є питання якості презентаційного матеріалу за професійним спрямуванням.

Так, 1646 опитаних (74,28 %), а це майже дві третини, хочуть бачити у лекторських презентаціях більше клінічних випадків, на яких алгоритмічно проводяться розбір та детальний аналіз, майже така ж кількість опитаних 1692 (76,35 %) серед побажань до наукової навантаженості презентацій у пріоритеті ставить наявність лікувальних схем та алгоритмів діагностики. Майже четверта частина від опитаних – 536 осіб (24,19 %) потребують посилення на наукові інформаційні ресурси та статті. Для 369 опитаних (16,65 %) важливі яскравий дизайн презентацій та наявність емоційно-позитивних анімацій (рис. 4).

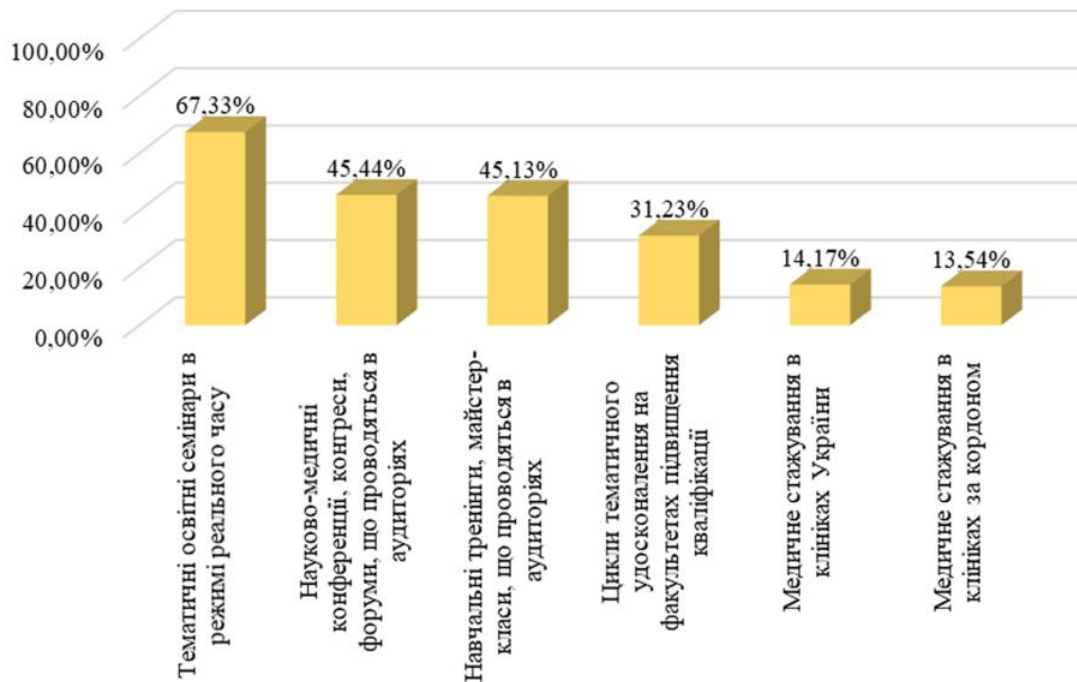

Рис. 3. Характеристика пріоритетності форматів освітніх заходів.

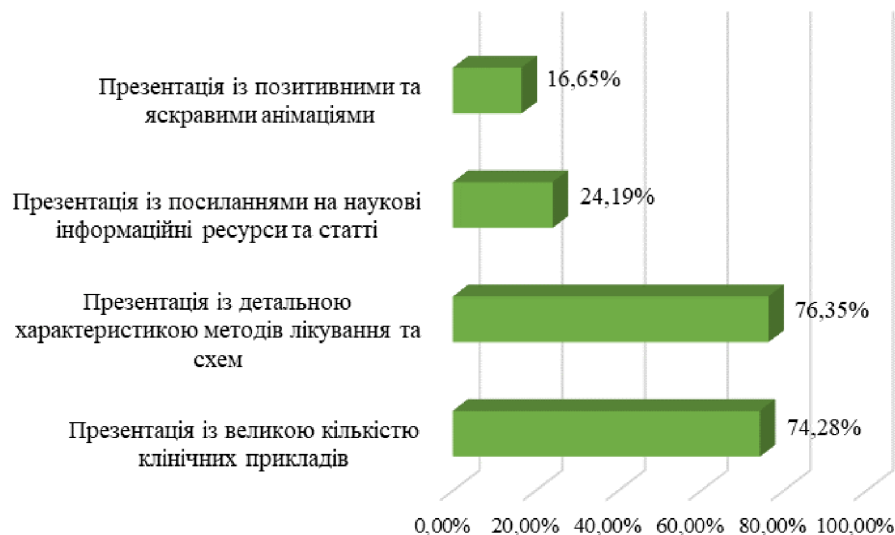

Рис. 4. Характеристика інформативності презентаційного матеріалу.

Серед напрямків професійного зростання та самовдосконалення 1149 опитаних (51,85 %) у пріоритет ставлять питання анатомії, патології та методів лікування системи корневих каналів зубів, які спрямовані на усунення інфікування всередині даної системи, тобто ендодонтію. 1036 опитаних (46,75 %) бачать власне самовдосконалення в поглибленні знань у питаннях аспектів використання сучасних пломбувальних матеріалів, ще 796 осіб (35,92 %) в контексті напрямку професійного зростання обирають пародонтологію. Високу цікавість у лікарів викликають і питання міжпрофесійної взаємодії лікарів у веденні пацієнтів із супутньою соматичною

патологією – 695 опитаних, що становить 31,36 %, та захворювання слизової оболонки порожнини рота – 644 особи (29,06 %). За останні роки досить значна кількість лікарів, а саме 639 осіб (28,84 %) прагнуть поглибити власні знання із питань порушення функціональних зв'язків елементів зубощелепної системи та скронево-нижньощелепових суглобів, їх діагностики та лікування, ще 628 опитаних (28,34 %) мають бажання фахового вдосконалення в питаннях профілактичної стоматології.

580 опитаних (26,17 %) власне професійне вдосконалення бачать у напрямку поповнення знань та вдосконалення вмінь із ортопедичної стоматології

та протезування, 476 фахівців (21,48 %) – із дитячої стоматології.

Також стоматологи проявляють вагомий інтерес до питань нейростоматології – 469 опитаних (21,16 %), організації охорони здоров'я – 430 опитаних (19,40 %) та імплантології – 412 опитаних (18,59 %). Вдосконалити професійні якості із питань ортодонтії відгукнулися 213 осіб (9,61 %) (рис. 5).

Реалізація засад системи БПР у різних країнах світу характеризується значною варіативністю за умови наслідування спільної мети – забезпечення якісної медичної допомоги. Незважаючи на розбіжність підходів, стоїть питання гармонізації даної системи між країнами, що значно покращить сферу медичного обслуговування населення.

Забезпечення системи БПР лікарів у різних країнах світу охоплює коло інтересів певної кількості складових, які у Базельській декларації Європейського союзу медичних спеціалістів узагальнено у чотири широкі групи, такі, як: особа – суспільство, медичні працівники, роботодавці охорони здоров'я, фінансова складова, при цьому охоплюються нові освітні сфери й зареєстровані професійними товариствами [19].

Перелік фахових еталонних компетенцій у системі також варіативний, так, у Королівському коледжі лікарів і хірургів Канади він градуїований на: медичний експерт – клінічний спеціаліст, співробітник – менеджер, захисник здоров'я, науковець, професіонал, особа, яка приймає рішення, комунікатор [16].

Досить цікавими є сфери діяльності Генеральної медичної ради Сполученого Королівства [2, 9], які в системі БПР лікаря передбачають як знання, навички та продуктивність, так і безпечність і якість, спілкування, партнерство та командну роботу, а також екологічність комунікацій.

Основні категорії навчання протягом професійного життя для лікарів Королівського австралійсько-новозеландського коледжу офтальмології включають клінічну експертизу, управління ризиками та клінічне управління, а також професійні цінності.

Інтеграція, проаналізований досвід і гармонізація систем організації професійного розвитку різних країн дадуть можливість зміни поведінки в медичній практиці з метою покращення охорони здоров'я і як наслідок – розробки визначення критеріїв та власне економічної ефективності даної системи.

Рис. 5. Характеристика науково-практичних напрямів стоматології, що потребують поглибленого висвітлення в системі БПР за рівнем значимості серед опитаних.

Тож згідно з результатами опитування очевидно, що фактично кожен другий стоматолог брав участь у фахових семінарах, науково-медичних конференціях, конгресах та форумах у режимі реального часу, кожен третій відвідав практичні майстер-класи, що створює передумови для стоматологів України підтримувати та покращувати стандарти медичної практики шляхом розвитку знань, навичок [12]. Отримані результати стосовно форматів та форм заходів для БПР доводять вплив пандемії та військового стану в Україні впродовж останніх років [13].

Ключовим для належної практичної діяльності лікаря-стоматолога з метою впровадження нових високотехнологічних методів діагностики, лікування та профілактики основних стоматологічних хвороб важливим аспектом є джерела надходження інформації.

Беручи до уваги досвід закордонних колег стосовно чисельної кількості складових у системі БПР та враховуючи інтелектуальний і професійний запит стоматологічної аудиторії, за результатами опитування з'являється необхідність пріоритетності наукових напрямів фахового вдосконалення.

Серед пріоритетних – ендодонтія, пародонтологія, питання застосування сучасних пломбувальних та реставраційних матеріалів, міждисциплінарної взаємодії при веденні пацієнтів із супутньою соматичною патологією, гнатологією, нейростоматологією, профілактики та організації охорони здоров'я [5].

Досвід організації закордонних систем надає актуальності долучення у систему БПР лікарів України етичної та комунікативної компонент, вміння працювати у команді. За результатами опитування лікарів, проблемним є факт того, що майже кожен другий стоматолог отримує професійну інформацію з інтернет-ресурсів, які не завжди містять достовірну інформацію, що в перспективі підвищує відсоток похибки в діагностичному процесі та лікуванні. Як альтернатива цьому, на нашу думку, є підвищення інтересу стоматологічної спільноти до наукових фахових видань шляхом їх ребрендингу з акцентом на запит практикуючого лікаря, а саме збільшення кількості публікацій із наведенням конкретних клінічних випадків, чітких алгоритмів діагностики, лікувальних схем, історичних нарисів із стоматології та інтерв'ю яскравих стоматологічних особистостей, які розкриють секрети успіху у стоматології [8].

Виходячи із результатів опитування, цілком закономірним є питання професійного вигорання. Оскільки майже кожен двадцятий лікар із опитаних зазначає факт відсутності часу для реалізації БПР через професійну завантаженість, що в перспекти-

ві може стати причиною емоційного виснаження, втрати інтересу до професійної діяльності і переходу лікаря з активного професійного стану у пасивний.

Досить цікавим є факт того, що кожен четвертий лікар вважає найбільш прийнятною формою для професійного зростання запозичення досвіду в колег. Це актуалізує питання бажання та вміння роботи команди і робить доречними матеріали щодо екології професійного спілкування та лікарської етики і деонтології [10].

Незважаючи на всі позитивні складові системи безперервного розвитку лікарів, результати проведеного опитування дали можливість визначити ряд незримих перешкод, із якими у майбутньому доведеться зіштовхнутися в процесі реалізації заходів. А саме: перевантаженість лікаря роботою і відсутність часу для професійного самовдосконалення із перспективою вигорання, відсутність чітко визначених відповідальних сторін для забезпечення функціонування даної системи і ролей для реалізації із орієнтирами на запит суспільства, питання фінансування та спонсорства, відсутність якісної чи кількісної оцінки діяльності системи професійного розвитку для визначення економічної ефективності діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного опитування, найбільш оптимальною формою реалізації системи БПР стоматологів в Україні в сучасних умовах є дистанційна форма фахових семінарів у режимі реального часу. Більшість стоматологів з метою підвищення рівня власних професійних знань відвідує лекції, семінари та науково-практичні заходи. Тематика фахових семінарів за запитами стоматологічної спільноти включає коло інтересів ендодонтії, сучасних реставраційних матеріалів, пародонтології, міждисциплінарної інтеграції, захворювань слизової оболонки порожнини рота, патології скронево-нижньощелепового суглоба та профілактичної стоматології. При викладенні професійного матеріалу доцільно орієнтуватися на насичення лекторських презентацій клінічними випадками, схемами лікування, діагностичними алгоритмами. При ознайомленні із науковою періодикою більшість лікарів віддає перевагу опрацюванню наукових публікацій на сайтах журналів.

Визначені шляхом опитування форми і формати реалізації системи БПР, які з позиції пріоритету для стоматологів України передбачають ефективні навчальні-науково-практичні заходи за актуальною тематикою із наведенням відповідного доказового контенту для клінічної практики стоматолога.

Вищенаведені результати дадуть можливість оптимізації системи БПР стоматологів в Україні, та створять базис для якісного професійного вдосконалення лікарів із подальшим забезпеченням надання якісних стоматологічних послуг, пов'язаних із мінливими потребами населення та бурхливим розвитком науки і новітніх світових технологій.

У подальшому планується провести всебічний моніторинг підходів до БПР стоматологів задля формування та вдосконалення навичок професійної компетентності, шляхом виокремлення ролі індивідуальної освітньої траєкторії, виходячи із пріоритетності форматів роботи з інформацією професійного спрямування, способів ознайомлення з нею та надходження.

Список літератури

1. Аспекти безперервного професійного розвитку лікарів-стоматологів в умовах військового часу через призму самоосвіти та самовдосконалення / І. П. Мазур, Н. В. Гасюк, В. Б. Радчук, М. Б. Стадник // *Oral and General Health*. – 2022. – Vol. 3, No. 4. – P. 61–68.
2. Continuing professional development requirements for UK health professionals: a scoping review / M. Karas, N. J. L. Sheen, R. V. North [et al.] // *BMJ Open*. – 2020. – Vol. 10, No. 3. DOI 10.1136/bmjopen-2019-032781.
3. Cook D. A. Quality of cost evaluations of physician continuous professional development: Systematic review of reporting and methods / D. A. Cook, J. M. Wilkinson, J. Foo // *Perspectives on Medical Education*. – 2022. – Vol. 11, No. 3. – P. 156–164.
4. Cost-effectiveness and economic benefit of continuous professional development for drug prescribing: a systematic review / D. A. Cook, C. R. Stephenson, J. M. Wilkinson [et al.] // *JAMA Network Open*. – 2022. – Vol. 5, No. 1. DOI 10.1001/jamanetworkopen.2021.44973.
5. Creta A. M. Components of an effective professional development strategy: the professional practice model, peer feedback, mentorship, sponsorship, and succession planning / A. M. Creta, A. H. Gross // *Seminars in Oncology Nursing*. – 2020. – Vol. 36, No. 3. DOI 10.1016/j.soncn.2020.151024.
6. Current challenges for the health care system due to the lack of medical staff and the continuous professional development of doctors / O. P. Volosovets, I. A. Lurin, O. M. Naumenko [et al.] // *Wiadomości Lekarskie*. – 2022. – T. 75, nr 5, cz. 1. – S. 1136–1139.
7. Dickerson P. S. The professional development associate: a key role in professional development departments / P. S. Dickerson, J. A. Russell, C. Baughman // *The Journal of Continuing Education in Nursing*. – 2020. – Vol. 51, No. 9. – P. 394–396.
8. Griebenow R. Continuing professional development (CPD) within the workplace in a digitised health-care system: The perspective from a German professional union / R. Griebenow, H. A. Gehle, H. Herrmann // *Journal of European CME*. – 2022. – Vol. 11, No. 1. DOI 10.1080/21614083.2022.2038478.
9. Hearle D. Continuing professional development engagement—a UK-based concept analysis / D. Hearle, S. Lawson // *Journal of Continuing Education in the Health Professions*. – 2019. – Vol. 39, No. 4. – P. 260–268.
10. Henderson A. Re-envisioning continuing professional development to improve patient outcomes / A. Henderson, C. Prescott // *Nurse Education Today*. – 2020. – Vol. 89. DOI 10.1016/j.nedt.2020.104402.
11. Interprofessional continuing professional development programs can foster lifelong learning in healthcare professionals: experiences from the Project ECHO model / S. Sockalingam, T. Rajaratnam, A. Gambin [et al.] // *BMC Medical Education*. – 2022. – Vol. 22, No. 1. – P. 432.
12. Issues of self-education in the continuous professional development of dentists of Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic / I. Mazur, N. Hasiuk, I. Suprunovych [et al.] // *Acta Stomatologica Naissi*. – 2022. – Vol. 38, No. 85. – P. 2370–2380.
13. Kitto S. The importance of proactive and strategic technology-enhanced continuing professional development / S. Kitto // *Journal of Continuing Education in the Health Professions*. – 2021. – Vol. 41, No. 1. – P. 3–4.
14. Kitto S. The technological society and the social organization of continuing professional development interventions / S. Kitto // *Journal of Continuing Education in the Health Professions*. – 2022. – Vol. 42, No. 4. – P. 225–226.
15. Lee G. B. Assessment and feedback methods in competency-based medical education / G. B. Lee, A. M. Chiu // *Annals of Allergy, Asthma & Immunology*. – 2022. – Vol. 128, No. 3. – P. 256–262.
16. Owen J. A. Advancing the adoption of continuing professional development (CPD) in the United States / J. A. Owen, J. B. Skelton, L. L. Maine // *Pharmacy (Basel)*. – 2020. – Vol. 8, No. 3. – P. 157. DOI 10.3390/pharmacy8030157.
17. Shrestha B. The declaration of Helsinki on medical research involving human subjects: A review of seventh revision / B. Shrestha, L. Dunn // *Journal of Nepal Health Research Council*. – 2020. – Vol. 17, No. 4. – P. 548–552.
18. Sladek R. M. Translating health professional education research evidence into effective continuous professional development / R. M. Sladek, S. McAllister, K. M. Walsh // *The Medical Journal of Australia*. – 2019. – Vol. 210, No. 3. – P. 113–114.
19. Undilashvili A. Continuous professional development of healthcare workers – analysis of the current state / A. Undilashvili, K. Ebralidze, R. Beriashvili // *Georgian Medical News*. – 2019. – No. 297. – P. 158–163.
20. Winkelbauer S. An authentic, practice-based assessment as a catalyst for continuous professional development / S. Winkelbauer // *Pharmacy (Basel)*. – 2020. – Vol. 8, No. 1. – P. 15.

References

1. Mazur, I., Hasiuk, N., Radchuk, V., & Stadnyk, M. (2022). Aspekty bezpererвноho profesiynoho rozvytku likariv-stomatolohiv v umovakh viyskovoho chasu cherez pryzmu samoosvity ta samovdoskonalennya [Aspects of continuing professional development of dentists in wartime conditions through the prism of self-education and self-improvement]. *Oral and General Health*, 3(4), 61-68 [in Ukrainian].
2. Karas, M., Sheen, N.J.L., North, R.V., Ryan, B., & Bullock, A. (2020). Continuing professional development requirements for UK health professionals: a scoping review. *BMJ open*, 10(3).
3. Cook, D.A., Wilkinson, J.M., & Foo, J. (2022). Quality of cost evaluations of physician continuous professional development: Systematic review of reporting and methods. *Perspectives on medical education*, 11(3), 156-164.
4. Cook, D.A., Stephenson, C.R., Wilkinson, J.M., Maloney, S., & Foo, J. (2022). Cost-effectiveness and Economic Benefit of Continuous Professional Development for Drug Prescribing: A Systematic Review. *JAMA network open*, 5(1). DOI 10.1001/jamanetworkopen.2021.44973.
5. Creta, A.M., & Gross, A.H. (2020). Components of an Effective Professional Development Strategy: The Professional Practice Model, Peer Feedback, Mentorship, Sponsorship, and Succession Planning. *Seminars in oncology nursing*, 36(3). DOI 10.1016/j.soncn.2020.151024.
6. Volosovets, O.P., Lurin, I.A., Naumenko, O.M., Volosovets, A.O., & Kryvopustov, S.P. (2022). Current challenges for the health care system due to the lack of medical staff and the continuous professional development of doctors. *Wiadomości lekarskie* (Warsaw, Poland, 1960), 75(5, 1), 1136-1139.
7. Dickerson, P.S., Russell, J.A., & Baughman, C. (2020). The Professional Development Associate: A Key Role in Professional Development Departments. *Journal of continuing education in nursing*, 51(9), 394-396.
8. Griebenow, R., Gehle, H.A., & Herrmann, H. (2022). Continuing Professional Development (CPD) within the Workplace in a Digitised Health-Care System: The Perspective from a German Professional Union. *Journal of European CME*, 11(1). DOI 10.1080/21614083.2022.2038478.
9. Hearle, D., & Lawson, S. (2019). Continuing Professional Development Engagement-A UK-based Concept Analysis. *The Journal of continuing education in the health professions*, 39(4), 260-268.
10. Henderson, A., & Prescott, C. (2020). Re-envisaging continuing professional development to improve patient outcomes. *Nurse education today*, 89. DOI 10.1016/j.nedt.2020.104402.
11. Sockalingam, S., Rajaratnam, T., Gambin, A., Soklaridis, S., Serhal, E., & Crawford, A. (2022). Interprofessional continuing professional development programs can foster lifelong learning in healthcare professionals: experiences from the Project ECHO model. *BMC medical education*, 22(1), 432.
12. Mazur, I., Hasiuk, N., Suprunovych, I., Radchuk, V., & Mazur, P. (2022). Issues of self-education in the continuous professional development of dentists of Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic. *Acta Stomatologica Naissi*, 38(85), 2370-2380.
13. Kitto, S. (2021). The Importance of Proactive and Strategic Technology-Enhanced Continuing Professional Development. *The Journal of continuing education in the health professions*, 41(1), 3-4.
14. Kitto, S. (2022). The Technological Society and the Social Organization of Continuing Professional Development Interventions. *The Journal of continuing education in the health professions*, 42(4), 225-226.
15. Lee, G.B., & Chiu, A.M. (2022). Assessment and feedback methods in competency-based medical education. *Annals of allergy, asthma & immunology: official publication of the American College of Allergy, Asthma, & Immunology*, 128(3), 256-262.
16. Owen, J.A., Skelton, J.B., & Maine, L.L. (2020). Advancing the Adoption of Continuing Professional Development (CPD) in the United States. *Pharmacy* (Basel, Switzerland), 8(3), 157. DOI 10.3390/pharmacy8030157.
17. Shrestha, B., & Dunn, L. (2020). The Declaration of Helsinki on Medical Research involving Human Subjects: A Review of Seventh Revision. *Journal of Nepal Health Research Council*, 17(4), 548-552.
18. Sladek, R.M., McAllister, S., & Walsh, K.M. (2019). Translating health professional education research evidence into effective continuous professional development. *The Medical journal of Australia*, 210(3), 113-114. DOI 10.5694/mja2.12111.
19. Undilashvili, A., Ebraldze, K., & Beriashvili, R. (2019). Continuous professional development of healthcare workers – analysis of the current state. *Georgian Med. News*, 297, 158-163.
20. Winkelbauer, S. (2020). An Authentic, Practice-Based Assessment as a Catalyst for Continuous Professional Development. *Pharmacy* (Basel, Switzerland), 8(1), 15. DOI 10.3390/pharmacy8010015.

Отримано 17.10.2023.
Рекомендовано 01.12.2023.

Електронна адреса для листування: radchuk@tdmu.edu.ua